

Kobarid/Caporetto vs. Vittorio Veneto: konfliktne kulture sjećanja u zagrebačkom dnevniku *Obzor*

Diskurzivnom analizom tekstova objavljenih 1927. i 1928. u *Obzoru*, vodećem zagrebačkom dnevniku tog doba, autorica nastoji dati odgovor na pitanje kakav je bio status sočanske bojišnice u kulturi sjećanja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca deset godina nakon kraja Prvoga svjetskog rata. Posebna se pozornost posvećuje bitkama kod Kobarida (tal. *Caporetto*) i Vittoria Veneta, započetima 24. listopada 1917., odnosno 24. listopada 1918. Analizira se i *Obzorovo* viđenje odnosa Kraljevine Italije prema tim dvjema bitkama, njihov simbolički kapital te njihova politička instrumentalizacija dvadesetih godina dvadesetog stoljeća.

Bonfanti – Ja hoću da moja vojska otide kao pobjednica.

Vojnik – Ovo je drugi Caporetto!!

– Vi si morate utuviti da ste pobjednici i ništa drugo!

– Kao u Vittorio-Veneto?

– Šta hoćete time da kažete?

– Ništa! ... kažem da je dosta vjerovati.¹

Od 1915. do 1917. godine vojske Kraljevine Italije i Austro-Ugarske Monarhije vodile su iscrpljujuće bitke na sočanskoj bojišnici. Nakon talijanske objave rata Austro-Ugarskoj u svibnju 1915. na talijansko su bojište iz Srbije premješteni XV. i XVI. korpus te je formirana 5. armija pod zapovjedništvom generala Svetozara Borojevića. Većinu austrougarske vojske na tom bojištu činili su južnoslavenski vojnici, uključujući i velik broj vojnika iz Hrvatske. Na sočanskom su se ratištu borile sve dalmatinske pukovnije, tj. 22. (zadarska) pukovnija zajedničke vojske, 23. (šibenska) i 37. (dubrovačka) domobranska pješaka pukovnija i dalmatinski jahači, 4. bojna zagrebačke pukovnije te 96. (karlovačka) pukovnija, kao i brojne

* Ovaj članak proširena je varijanta izlaganja održanoga na međunarodnome znanstvenom skupu *The Great War: Regional Approaches and Global Contexts. International Conference on the Occasion of the First Centennial of the Beginning of World War One* (Sarajevo, 18. – 21. lipnja 2014.).

¹ Iz Šibenika (Pri evakuaciji). *Duje Balavac*, 5. veljače 1922., 7.

bosanskohercegovačke postrojbe. Do zime 1916. priključit će im se četiri bojne ličke k. u. k. 79. pukovnije „Grof Jelačić“. Sve će te postrojbe sudjelovati u nekim od najkrvavijih bitaka, za što će njihovi pripadnici primiti i mnoga odlikovanja za hrabrost.²

Sile Antante privukle su Kraljevину Italiju na svoju stranu tajnim Londonskim ugovorom, obećavši joj hrvatska i slovenska područja na istočnoj obali Jadrana s neznatnim brojem Talijana.³ Zbog toga se talijansko bojište u Hrvatskoj doživljavalo „kao izdvojeno ratno događanje, kao sukob između talijanskih teritorijalnih pretenzija na hrvatska obalna područja (Istra, Rijeka, Dalmacija) i hrvatskih odn[osno] južnoslavenskih interesa“.⁴

Iako je Italija raspolagala vojskom od milijun ljudi, jedanaest sočanskih ofenziva nije bilo dovoljno za poraz austrougarske vojske, već oslabljene gubicima „u blatu Galicije i Srbije i snijegu Karpata“.⁵ Italija je Austro-Ugarskoj u dvije godine uspjela oteti tek dvanaest kilometara dubok pojas strateški marginalna područja i grad Goricu, koji su Austrijanci iz taktičkih razloga dobrovoljno napustili. Talijanski „uspjeh“ bio je plaćen velikim brojem ljudskih žrtava na jednoj i drugoj strani.⁶ Nakon 11. sočanske bitke (17. kolovoza – 12. rujna 1917.), koja je bila „najužasnija od svih“, a „po uloženom i utrošenom materijalu na razini najstrašnijih bitki na zapadnoj fronti“, obje su strane proglasile pobjedu – talijanska vojska osvojila je stotinjak četvornih kilometara bespuća, a austrougarska je zabilježila još jedan obrambeni uspjeh.⁷ Prema austrougarskim su procjenama Talijani u toj bici izgubili oko 166.000 vojnika (40.000 mrtvih, 108.000 ranjenih i 18.000 nestalih), a Austro-Ugarska 110.000 (10.000 mrtvih, 45.000 ranjenih, 30.000 nestalih ili zarobljenih te 20.000 bolesnih, uključujući i otrovane bojnim otrovima). Oko 60% austrougarskih vojnih snaga u jedanaestoj sočanskoj bici bilo je slavenskog podrijetla.⁸

Austrougarski vojni stratezi bili su svjesni kako njihova vojska ne bi mogla odbiti još jedan takav napad pa su se za pomoć obratili svome njemačkom savezniku. Zajednička ofenziva austrougarske i njemačke vojske, koja je uključivala i bitku

² ČUTURA I GALIĆ 2004: 24; HERMAN KAURIĆ I TOMINAC 2015: 21-22, 33, 41. Usp. i poglavlje „Epizode iz borba hrvatskih pukovnika na talijanskom bojištu tokom prvog razdoblja talijanskog rata“ u: PAVIČIĆ 1944: 293-304.

³ Usp. RAUCHENSTEINER 2012: 370-381. Za popis teritorijalnih ustupaka usp. Londonski ugovor. *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37085> (posjet 16. 7. 2017).

⁴ *Krležijana* 1999: 264.

⁵ ČUTURA I GALIĆ 2004: 28.

⁶ Usp. Isto: 28.

⁷ Isto: 46.

⁸ HERMAN KAURIĆ I TOMINAC 2015: 42.

kod Kobarida (24. – 27. listopada 1917.), temeljila se na elementu iznenađenja protivnika, uporabi bojnog plina te munjevitoj zajedničkoj akciji pješništva i topništva.⁹ Uz mnogo manje ljudske i materijalne gubitke od talijanske, austrougarska je vojska uz pomoć njemačke vratila sve što je Italija dotad osvojila i zauzela dodatnih 12.000 km² teritorija. Proboj kod Kobarida (tal. *Caporetto*) ubraja se među najuspješnije operacije u Prvome svjetskom ratu, a u njemu su sudjelovale i hrvatske postrojbe.¹⁰ Štoviše, nakon što su 28. listopada Talijani protjerani iz Gorice, na čelu pobjedničke kolone išla je jedna hrvatska pukovnija. Njoj je pripala čast da u nazočnosti cara Karla IV., carice Zite i generala Borojevića na goričkoj tvrđavi razvije kraljevsku i carsku zastavu, što je bilo „svojevrsno priznanje hrvatskim postrojbama za krvave borbe i iskazana junaštva u proteklim bitkama“.¹¹ Iako su združene austrougarsko-njemačke snage odlično pripremljenom i vješto izvedenom ofenzivom odbacile talijanske snage s rijeke Soče na rijeku Piave i, kako se tada činilo, otvorile put čak i prema mogućoj kapitulaciji Italije, zbog istodobnih neuspješnih ofenziva na drugim bojišnicama u lipnju 1918., ali i sve manje raspoloživih financijskih i materijalnih sredstava potrebnih za opskrbu vojske te za zbrinjavanje i prehranu ratnih zarobljenika, Austro-Ugarska nije uspjela zadržati „adut za mirovne pregovore“.¹²

Godinu dana nakon bitke kod Kobarida talijanske su snage uz pomoć saveznika uspjele preokrenuti odnos snaga na ratištu od Tirola do Trsta. Austrougarska vojska već se bila počela povlačiti, a Italija joj je odlučila zadati smrtni udarac na godišnjicu bitke kod Kobarida. Konačan sukob započeo je 24. listopada 1918. kod mjesta Vittorio Veneto. U vojnom smislu došlo je tek do „beznačajnog sukoba s austrougarskim zalaznicima“, ali je rezultat imao veliku simboličku ulogu jer je u toj pobjedi „sublimirana (...) katarza od svih frustracija njihova neuspješnog trogodišnjeg ratovanja“.¹³ Drugim riječima, Kobarid je umalo bio fatalan za Italiju kao ratujuću stranu, a Vittorio Veneto bio je sastavni dio procesa disolucije Austro-Ugarske Monarhije.

Imajući na umu razmjere talijanskog poraza, to jest ljudske i materijalne gubitke,¹⁴ može se pretpostaviti da je pobjeda kod Kobarida u dugotrajnom ratu međusobnog iscrpljivanja protivnika nesumnjivo imala velik psihološki učinak i

⁹ SVOLJŠAK 2004: 51-52; ČUTURA I GALIĆ 2004: 47. O pripremi, tijeku i rezultatu zajedničke akcije austrougarske i njemačke vojske usp. RAUCHENSTEINER 2012: 777-798. Borbe u okolici i povlačenje talijanske vojske trajali su do 10. studenoga 1917. Usp. DASKALOVIĆ 1930: 73 i 146; TOMAC 1973: 507-525.

¹⁰ ČUTURA I GALIĆ 2004: 50. Usp. i SEGESSER 2012: 95; RAUCHENSTEINER 2012: 799.

¹¹ HERMAN KAURIĆ I TOMINAC 2015: 47.

¹² ČUTURA I GALIĆ 2004: 50. Usp. i RAUCHENSTEINER 2012: 798-799.

¹³ ČUTURA I GALIĆ 2004: 54.

¹⁴ Usp. SIMČIĆ 2011: 202-203; HORVAT 1967: 241.

u Hrvatskoj. Iako su se bitke vodile na graničnom području Austro-Ugarske, a ne na hrvatskom tlu, njihovi su ishodi imali izravne učinke i na hrvatsku budućnost – budućnost nakon „Velikog rata“.¹⁵ Ostavši „caru vjerni do smrti“,¹⁶ na sočanskoj je bojišnici život izgubio nemali broj hrvatskih i drugih južnoslavenskih vojnika žitelja Monarhije.¹⁷ Polazeći od neupitne važnosti te bojišnice za hrvatsko društvo, diskurzivnom analizom tekstova objavljenih u zagrebačkom dnevniku *Obzor*, onodobnome hrvatskom *journal d'opinion*,¹⁸ nastojat će se dati odgovor na pitanje kakva je bila kultura sjećanja u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca na presudne bitke i datume na toj bojišnici, deset godina nakon kraja Prvoga svjetskog rata. Analizirat će se i *Obzorovo* viđenje odnosa Kraljevine Italije prema tim dvjema bitkama, njihov simbolički kapital te njihova politička instrumentalizacija dva-desetih godina dvadesetog stoljeća.

* * *

Nakon što su u javnost dospjele odredbe tajnog Londonskog ugovora iz 1915. godine, pitanje obrane jugozapadnih granica Austro-Ugarske postalo je zapravo i pitanje obrane istočne obale Jadranskog mora od talijanskih teritorijalnih pretenzija. Time je pobjeda kod Kobarida dobila smisao koji više nije bio primarno uvjetovan austrougarskim okvirom. U hrvatskoj i južnoslavenskoj javnosti postala je odmah simbol samopouzdanja, pa i samosvijesti, oprečno svemu onome što se u istoj toj javnosti moglo misliti o vlastitom sudjelovanju u ratu u Srbiji i Crnoj Gori ili, pak, u Rusiji.¹⁹ Čak je i mladi Krleža, koji je u izvještajima o stanju na zapadnom bojištu suptilno iskazivao simpatije prema ratnim ciljevima Antante, s nestrpljenjem i optimizmom dočekao početak ofenzive austrougarske i njemačke vojske 24. listopada 1917. godine:

¹⁵ Usp. GOLDSTEIN 2013: 257.

¹⁶ Usp. HOREL 2015: 167-172. Slavko Pavičić piše „da su se baš čete iz Hrvatske i Slovenije borile s osobitim poletom. To nije bio samo zakon sudbine, nego su to tražili i probitci hrvatskoga naroda“ te zaključuje kako talijansko bojište „predstavlja i za nas Hrvate skup uspomena, težkih i gorkih, krvavih događaja, ali i svetlih sunčanih dana, velikih ratničkih uspjeha i dana pobjede“ (PAVIČIĆ 1944: VI i 349).

¹⁷ O sudjelovanju postrojbi iz Hrvatske na talijanskom ratištu usp. poglavlje „Epizode iz borba hrvatskih pukovnija na talijanskom bojištu tokom prvog razdoblja talijanskog rata“ u: PAVIČIĆ 1944: 293-304.

¹⁸ NOVAK 2005: 141.

¹⁹ Ilustrativne su riječi austrougarskoga generala Svetozara Borojevića. Ne dovodeći u pitanje svoju odanost Monarhiji, ipak je naglasio specifične razloge velikog zalaganja svojih vojnika na sočanskoj bojišnici: „(...) ja ne vjerujem da će Centralne sile izgubiti rat, a još manje da će se Englezi i Francuzi odlučiti da potpuno likvidiraju Habsburšku monarhiju. Pa čak kad bi to i namjeravali, mi se ovdje borimo za svoje, jer kakav bi nam život bio, da Talijani uzmu Dalmaciju i Goricu i liše nas naših najljepših krajeva i našeg života na moru.“ Citirano prema: MEŠTROVIĆ 1969: 87.

Taj veliki taktički uspjeh počeo je bivati ujedno i strateškim, kad su naše čete, prebacivši visove Julijskih Alpa, pale za leđa sočanskim četama. Ta omiljena taktička kretnja donijela je i sada lijepe plodove koji će se bezuvjetno još uvećavati slijedećih dana.²⁰

Međutim, „čudo kod Kobarida“ postat će naposljetku Pirova pobjeda,²¹ ne samo za Austro-Ugarsku Monarhiju u cjelini. U Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, jednoj od država nastalih raspadom Austro-Ugarske Monarhije, Hrvati su ostali bez državne autonomije kakvu su imali u nagodbenoj Austro-Ugarskoj, ali i bez velikog dijela istočne jadranske obale, slijedom logike Londonskog ugovora, neovisno o tome što su gotovo do samog kraja rata svojim vojnim angažmanom uvelike pridonosili očuvanju sočanskih granica prema Italiji.²²

Ipak, Londonski ugovor nije donio mir Kraljevini Italiji nakon 1918. godine. Talijansko se društvo iz godine u godinu sve više fašiziralo kako unutar zemlje, tako i u odnosima sa susjedima, a naročito s Kraljevstvom/Kraljevinom Srba, Hrvata i Slovenaca.²³ Tradicionalni talijanski iredentizam iz vremena *risorgimento* pretvorio se u imperijalistički, štoviše fašistički, opsjednut nedovršenošću svojih projekata na istočnoj obali Jadranskog mora. Oktroiranost jugoslavenskoga državnog projekta, s druge strane, bitno je ograničavala mogućnosti zadovoljavanja i državnih i južnoslavenskih nacionalnih interesa. Rijetki su reprezentativni primjeri aktera u hrvatskoj političkoj kulturi tog doba koji su se umjeli nositi s tim izazovima. U međuratnom društvu, u kojem su novine postale svakodnevna ljudska potreba, među njima se ističe ugledni zagrebački dnevnik *Obzor*.²⁴

O važnosti *Obzora*, to jest o upućenosti u onodobna svjetska i domaća zbivanja, zabilješku je ostavio povjesničar i publicist Josip Horvat (1896. – 1968.):

²⁰ Krležijana 1999: 264.

²¹ RAUCHENSTEINER 2012: 798-799.

²² Kraljevina Srbija do 1918. nije imala izlaz na more, a stvaranjem Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca našla se odjednom u državi koja je imala više od 1.000 kilometara obale. Za razliku od Hrvatske, kojoj nije moglo biti svejedno što se zbiva s bilo kojim centimetrom njezina teritorija, može se pretpostaviti da beogradskim vlastima ipak nije bilo toliko važno hoće li imati koju stotinu kilometara obale više ili manje. Osim toga, pokušaj osporavanja Londonskog ugovora mogao je dovesti u pitanje i teritorijalne ustupke koje je sama dobila nakon Prvoga svjetskog rata, prema jamstvima istih onih sila koje su jamčile i Londonski ugovor. Usp. GOLDSTEIN 2013: 259. Otvoreno je i pitanje bi li Italija „od hipotetičke samostalne Hrvatske (...) ovela znatno više“. Usp. GOLDSTEIN 2013: 257.

²³ Usp. ŠEPIĆ 1970.; PROCACCI 1996: 283-295. O talijanskom iredentizmu usp. VIVANTE 2002.

²⁴ Usp. NOVAK 2005: 136-137.

Od svih je listova u zemlji „Obzor“ bio tada možda najupućeniji u skrivenu stalnu liniju događaja. Ponajviše je to bila zasluga njegovog beogradskog dopisnika Gabre Pilića. Jer je bio osobno čedan, ne tražeći za se nikakve materijalne koristi u sredini gdje su ljudi štampe bili itekako pristupačni protekcijama, sinekurama i izravnom mitu. Pilić je svojom osobnom karakternošću i pravom kineskom udvornošću bio u najboljima, povjerljivim vezama s političkim ljudima svih stranaka i položaja. Taj je Zadrani imao upravo venecijansku očut za finese političke igre. Imao je najvažniju diplomatsku vrlinu: diskreciju. Sve što je znao nije uvijek povjeravao ni Dežmanu.²⁵ Zato je uspio steći stopostotno povjerenje političkih ljudi.²⁶

U *Obzoru* objavljivale su se vijesti o Italiji iz raznih izvora. Među mnogobrojnim autorima tekstova bio je i Bogdan Radica, prvorazredni poznavatelj te zemlje, njezina društva i kulture.²⁷ On je za *Obzor* pisao uglavnom u formi eseja. Nijedne druge hrvatske novine nisu toliko pozornosti posvećivale i raznim aspektima odnosa Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca s Kraljevinom Italijom i zbivanjima u Italiji samoj. Stoga je logično pretpostaviti da *Obzor* može biti temelj za analizu kulture sjećanja na Prvi svjetski rat u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca u širem južnoslavensko-talijanskom kontekstu. Dapače, način na koji je pratio svjetska zbivanja i međunarodne sporove s pravom ga pretvaraju u vjerodostojnog svjedoka vremena. Deset godina nakon kraja Prvoga svjetskog rata gotovo da i nije bilo dana kada *Obzor* nije izvještavao o stalnom jačanju talijanskog iredentizma prema istočnoj obali Jadranskog mora, pokazujući da je bilo kakva kultura sjećanja na 1918. godinu gotovo nemoguća bez aktualnog konteksta.

Analiza diskursa tekstova objavljenih u *Obzoru* 1927. i 1928. godine, dakle na desetu obljetnicu zbivanja iz 1917. i 1918. godine, otkriva kako ni u drugim europskim državama nije manjkalo pozivanja na Prvi svjetski rat. Pritom su dominirale dvije teme. Prva je bila pitanje odgovornosti za rat,²⁸ tzv. *Kriegsschuldfrage*, kako se zvao i njemački mjesečnik nastao na valu frustracija odredbama

²⁵ Dr. Milivoj Dežman, glavni urednik *Obzora*. Usp. NOVAK 2005: 139.

²⁶ HORVAT 1984: 278. Horvat o glavnom uredniku dodaje: „(U) Dežmana, u stvari racionaliste, koji je uz to prebolio svoju stranačku aberaciju, bijaše razvijen jače no u ostalih političkih ljudi zagrebačkoga kruga, izvjesni osjećaj za više državne interese, ono što Nijemci nazivlju ‘Staatsräson’. Ta su shvaćanja bila misao vodilja bezbrojnih njegovih uvodnika u ‘Obzoru’, nalazila izražaj u ‘Tipografijinoj’ štampi već prema tipu lista: u naslovima, glosama, citatima štampe.“ HORVAT 1984: 279.

²⁷ Usp. *Hrvatska književna enciklopedija* 2009: 522-523.

²⁸ Val „ratne krivnje“. *Obzor*, 5. travnja 1927., 2; Tko je kriv za svjetski rat. *Obzor*, 19. kolovoza 1927., 4; Oko pitanja ratne krivnje. *Obzor*, 15. siječnja 1928., 2; Mađari i ratna krivnja. *Obzor*, 13. ožujka 1928., 2; G. Pribićević o kampanji protiv njegove izjave o ratnoj krivici. *Obzor*, 23. ožujka 1928., 5.

mirovnih ugovora.²⁹ Druga je tema, često povezana s prvom, bila potreba revizije odredaba tih ugovora.³⁰

Kada je riječ o bojišnicama koje su izravno utjecale na ratno rješavanje hrvatskog i južnoslavenskog pitanja u Prvome svjetskom ratu, a to su sočanska i solunska, *Obzor* je njima vrlo obazrivo i razmjerno rijetko posvećivao veću pozornost.³¹ Izbjegavajući solunske kontroverze, koje su vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nerijetko instrumentalizirale,³² morao je nužno izbjegavati i sočanske kako bi spriječio eventualne optužbe zbog političke pristranosti. S druge strane, sve što se 1927. i 1928. godine zbivalo, primjerice, u Italiji, Bugarskoj, Grčkoj, Albaniji ili, pak, u vezi s makedonskim pitanjem i o čemu je *Obzor* isto tako često detaljno pisao,³³ na različite je načine svjedočilo da Prvi svjetski rat

²⁹ *Die Kriegsschuldfrage: Berliner Monatshefte für internationale Aufklärung* izlazio je od 1923. do 1944. Godine 1929. naslov je promijenjen u *Berliner Monatshefte für internationale Aufklärung: Die Kriegsschuldfrage*, a 1932. u *Berliner Monatshefte: Zeitschrift für Vorgeschichte und Geschichte des Weltkrieges*. Usp. <http://d-nb.info/011253673>; <http://d-nb.info/012680761>; <http://d-nb.info/011203099> (posjet 16. 2. 2015).

³⁰ Tako npr. grof Westarp, vođa njemačkih „nacionalaca“ traži „da se povuče tvrdnja versailleskog ugovora, da je Njemačka kriva ratu“. Usp. Nova kriza njemačke vlade?. *Obzor*, 5. veljače 1927., 2; Njemačka prema Rusiji / „Morning Post“ o promjeni versajskog ugovora. *Obzor*, 20. ožujka 1927., 2; Kako je došlo do Svjetskog rata?. *Obzor*, 10. travnja 1927., 2; Njemačka za reviziju granica prema Poljskoj. *Obzor*, 11. travnja 1927., 2. O revizijama drugih mirovnih ugovora usp. Grof Albert Apponyi o Trianonskom ugovoru. *Obzor*, 7. lipnja 1927., 2; „Daily Mail“ za reviziju Trianonskog ugovora. *Obzor*, 24. srpnja 1927., 2; Millernad i Trianonski ugovor. *Obzor*, 19. kolovoza 1927., 2; Mađari sazivaju nekakvu međunarodnu konferenciju o reviziji ugovora. *Obzor*, 1. siječnja 1928., 1; Italija traži ispunjenje Londonskog ugovora. *Obzor*, 25. siječnja 1928., 2.

³¹ Rijetki su iskoraci tim važniji kao povod za razmišljanje. Usp. Nakon bitke na Kolubari. *Obzor*, 1. srpnja 1927., 5; Dobrovoljci i solunska fronta. *Obzor*, 26. siječnja 1928., 5. *Obzor* nastoji biti što objektivniji pa ne podcjenjuje, ali i ne precjenjuje ulogu Srbije: „U svjetskom ratu srpska se vojska iskrcala u Solunu i bila jedina balkanska vojska među saveznicima. Toj činjenici Srbi i danas pridavaju veliku važnost. I zbog pobjede kod Kajmakčalana u jeseni 1918. kada su Srbi razbili bugarsku frontu oni traže Solun kao nagradu, ali i ovaj put moradoše poslije kratke okupacije napustiti grad i povući se za nekih 80 kilometara.“ Usp. Fašistička stranka intrigira između nas i Grčke. *Obzor*, 10. travnja 1928., 2.

³² O tome koliko su vlasti nastojale naglasiti svoju ulogu savezničke vojske, istovremeno predbacujući drugim narodnostima Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca ratovanje „na pogrešnoj strani“, svjedoči i ponašanje ministra pošta i telegrafa pri instalaciji automatske telefonske centrale u Zagrebu. Puštajući centralu u rad, ministar nije mogao izbjeći Kajmakčalan. Uvodničar *Obzorova* dnevnog komentara bio je vrlo otvoren: „Držimo da je vrlo neukusno, da nam se neprestano gura pod nos Kajmakčalan, nama koji nismo krivi da nismo zajedno s Francuzima i Englezima bili kod Kajmakčalana i to od ljudi, koji sami nisu bili na Kajmakčalanu, ali neprestano govore: *mi*, koji smo se borili, *mi*, koji smo se žrtvovali, *mi*, koji smo osnovali državu, umjesto da kažu: hvala *onima*, koji su poginuli u ratu, od nas koji beremo, bez svojih ličnih zasluga, njihove plodove.“ Usp. Zagreb 2. travnja. *Obzor*, 2. travnja 1928., 5.

³³ Na vanjskopolitičkim stranicama *Obzora* iz dana u dan objavljuju se vijesti, komentari i sl. u vezi sa zbivanjima u Albaniji, Bugarskoj, Grčkoj, a kada je o unutrašnjopolitičkim stranicama

nije završen na pravedan način, na način koji će jamčiti dugotrajniji mir na neka-dašnjim poprištima solunske i sočanske bojišnice.

Na desetu obljetnicu spomenutih događaja nema u *Obzoru* zapisa ni o kakvim komemoracijama bitaka na sočanskoj bojišnici. S jedne se strane to može objasniti činjenicom da nigdje na sočanskom ratištu pobijeđeni nisu mogli obilježavati svoja „mjest a sjećanja“ jer je čitavo područje ratnih operacija postalo dijelom Kraljevine Italije, koja je u međuratnom razdoblju bila opsjednuta potrebom da sjećanja na svoje ratne poraze na tom ratištu od 1915. do 1918. zaboravi, odnosno da ih potisne slavljenjem svojih pobjeda. S druge je, pak, strane Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca imala problema i s komemoracijom događaja iz vlastite prošlosti, pitajući se što je zapravo njezin državni *Stunde Null*. Naime, ostalo je otvoreno pitanje što i kako uopće slaviti 1928. godine, na desetu obljetnicu njezina proglašenja. *Obzor* je krajem prvog tromjesečja 1928. objavio tekst pod naslovom „Kako bi se imala proslaviti desetogodišnjica ujedinjenja“, sažimajući već u pod-naslovu sve probleme: „Dan proslave kako se čini po svemu još nije utvrđen.“ U tekstu se iznose dileme vlasti: „Proslava bi se imala obaviti ili na Vidovdan, ili na sam dan Ujedinjenja t.j. na prvi prosinac“, a bilo je i prijedloga „da se proslava ujedinjenja poveže i sa krunisanjem kralja“. ³⁴ Bilo kako bilo, očito je postojala potreba za sumiranjem desetogodišnje mirnodopske bilance:

Za sada su pozvana sva ministarstva da ona u svojoj sredini obrazuju pojedine komisije, koje će ustanoviti kakovo je stanje bilo 1. prosinca 1918. i koje će izraditi elaborate, u kojima će se iznijeti čitav razvoj prilika u zemlji uopće. Sastavit će se na koncu jedno veliko djelo u kome će biti izneseni svi uspjesi, koji su u našoj državi postignuti od dana ujedinjenja pa do jubilarne god. 1928. ³⁵

Djelo o „svim uspjesima“ trebalo je uključiti samo one elemente u vezi s Prvim svjetskim ratom prihvatljive svim sastavnim zemljama Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Sjećanje na sočansku bojišnicu teško bi se bilo moglo uklopiti u prihvatljivi *master narrative*. ³⁶ Međutim, sve rasprave o desetogodišnjoj zajedničkoj baštini uvelike su izgubile svoj smisao nakon atentata na Stjepana Radića i njegove najbliže suradnike u lipnju 1928. godine.

riječ, razmjerno je mnogo vijesti o zbivanjima u Makedoniji, redovito s kriznim akcentima. Pritom se naglašava uloga europskih sila u tim zbivanjima, najčešće Italije.

³⁴ Kako bi se imala proslaviti desetogodišnjica ujedinjenja. *Obzor*, 11. ožujka 1928., 1.

³⁵ Isto.

³⁶ Jedan od rijetkih javnih spomenika u Hrvatskoj koji je za desetu obljetnicu završetka Prvoga svjetskog rata trebao biti podignut u Splitu Meštrovićev je Spomenik Slobode. Usp. Sjednica splitske općine. *Obzor*, 1. listopada 1927., 1; Pitanje Meštrovićeva „Pobjednika“ političko pitanje. *Obzor*, 20. svibnja 1927., 5.

Državna zajednica u kojoj se Hrvatska našla nakon Prvoga svjetskog rata nije mogla baštiniti habsburške tradicije. Bila je zapravo amalgam donedavnih ratnih protivnika. I dok su se neki austrougarski časnici ipak uspjeli snaći i u novom poretku,³⁷ drugi su zbog svoje lojalnosti caru i kralju ostali trajno negativno obilježeni,³⁸ inkarnirajući u sebi i odnos novih vlasti prema sočanskim bitkama. Upravo je takva sudbina zahvatila i feldmaršala Svetozara Borojevića.³⁹ Iako se nakon rata stavio na raspolaganje Državi Slovenaca, Hrvata i Srba, a potom i Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, Borojević nije bio poželjan.⁴⁰ Njegove vještine i vojna znanja zasigurno ne bi bili naodmet u stvaranju vojske nove države, ali za njega ondje ipak nije bilo mjesta. Prekaljeni časnik, koji je živio slijedeći vojnički kodeks, teško se mirio s činjenicom da su nove vlasti činile sve što su mogle kako bi zatrle kontinuitet između starog i novog poretka. Valja se složiti s tvrdnjom da se dogodilo upravo ono čega se Borojević bojao: „Što je vrijeme više odmicalo, Austro-Ugarska Monarhija i sve što je ona predstavljala zaboravljalo se, pa čak i ono što je bilo dobro u njoj.“⁴¹ „Lav sa Soče“ još je u lipnju 1918. u punom naponu snage kritizirao nesposobnost austrougarskih vojnih stratega, ne pokazujući nikakve znakove slabosti ili umora. Neovisno o tome što je „zadnjih dana jako posijedio“, zaključio je kako „ne ključa lava manje žestoko ispod snježnog vrhunca“.⁴² Ipak, samo dvije godine poslije njegova je „sablja za uvijek skršena“ te je čak zažalio što ga „na Soči [nije] snašla smrt vojnika od zrna“, nego je „doživio ovo poniženje“.⁴³ Slomljen i ostavljen od svih, umro je u bijedi u Klagenfurtu,

³⁷ Tako je, na primjer, višestruko odlikovan časnik i tvorac austrougarskoga ratnog zrakoplovstva generalmajor Emil (Milan) Uzelac (1867. – 1954.) nakon rata stupio u službu Države Slovenaca, Srba i Hrvata, a nakon proglašenja NDH zapovijedao je i njezinim ratnim zrakoplovstvom. Time je zaslužio titulu „oca“ čak triju ratnih zrakoplovstava. Usp. ČUTURA I GALIĆ 2004: 59-60. I potpukovnik Slavko Kvaternik (1878. – 1947.), nakon što se bio priklonio politici Narodnog vijeća, primljen je u vojsku Države Slovenaca, Hrvata i Srba, ali je umirovljen već 1921. u činu pukovnika. O Kvaterniku usp. KISIĆ-KOLANOVIĆ 1996.; ISTA 1997. Kao polazna točka za proučavanje biografija austrougarskih časnika koji su karijeru nastavili u novoj državi može poslužiti i leksikon *Tko je tko u NDH*. Usp. STUPARIĆ 1997.

³⁸ Kako bi zastrašili one koji su se dvoumili oko brzog i bezuvjetnog ujedinjenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom, u studenome 1918. godine inscenirana je tzv. „Afera Lipošćak“. Protiv zadnjega vojnog upravitelja austrougarske okupacijske zone u Poljskoj generala Antona Lipošćaka i nekolicine drugih časnika pokrenut je montiran proces pod optužbom da su stvarali zavjeru protiv Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba. Optužba je naposljetku odbačena. Usp. ZORKO 2003.

³⁹ O Svetozaru Borojeviću usp. BAUER 1985; POJIĆ 2006; ROKSANDIĆ 2007; MANIN 2011; SIMČIĆ 2011.

⁴⁰ Izjava Maršala Borojevića. *Novo doba*, 26. srpnja 1919., 3.

⁴¹ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ 2011: 20.

⁴² Tragedija maršala Borojevića. Slom na talijanskoj fronti u lipnju 1918. *Slobodni glas*, 7. veljače 1929., 3.

⁴³ General Borojević o slomu austro-ugarske vojske. *Novo doba*, 7. siječnja 1919., 3.

ne izborivši ni pravo na vojnu mirovinu.⁴⁴ Neodoljivo podsjećajući na Josepha Trottu iz romana Josepha Rotha *Radetzkyarsch*, koji umire na dan pokopa cara Franje Josipa I., doživjevši, ali ne i preživjevši propast jednog sustava, sudbina Svetozara Borojevića također u sebi utjelovljuje „životni ciklus“ Austro-Ugarske Monarhije – od slave do propasti.

Od presudne je važnosti pritom bio učinak politike Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba od 29. listopada do 1. prosinca 1918. godine. Mnogi austrougarski vojnici upravo na sočanskom ratištu, od feldmaršala Borojevića naniže, bili su – pod različitim uvjetima – voljni prijeći u vojnu službu Države Slovenaca, Hrvata i Srba.⁴⁵ Bilo je to ključno za budućnost nove države jer je vojska Kraljevine Italije nakon proglašenja primirja vrlo brzo počela zaposjedati područja na istočnoj obali Jadranskog mora, čak i ona koja joj nisu bila obećana Londonskim ugovorom iz 1915.⁴⁶ Poraz Austro-Ugarske u raspadu počeo se pretvarati u poraz Države Slovenaca, Hrvata i Srba u nastajanju. Neovisno o tome kakvi su sve mogli biti politički interesi Kraljevine Srbije u to doba ili oni drugih sila pobjednica, činjenica je da su brojni austrougarski vojnici prelazili u oružane snage država sljednica Austro-Ugarske, ali da to ovdje nije bio slučaj. Najpoznatiji je zasigurno primjer čehoslovačkih vojnika. Oni su u velikom broju napuštali austrougarske redove pa je „za vrijeme rata bilo u talijanskoj vojsci oko 30.000 čehoslovačkih legionara“.⁴⁷ Hrvatski političar dr. Ivan Ribar (1881. – 1968.) u

⁴⁴ Jedan od suvremenika koji je shvaćao kakva se nepravda nanosi Borojeviću bio je i Isidor Kršnjavi. U svom je dnevniku 31. prosinca 1918. godine zapisao: „Uostalom, protiv Borojevića se postupa vrlo žestoko. U dvanaest bitaka na Soči spasio nas je od talijanske invazije, a sada se ne smije vratiti u domovinu. Sveučilišni senat se spustio vrlo nisko. Prije godinu dana podijeljeni mu počasni doktorat proglasio je ništavnim.“ KRŠNJAVI 1986: 820.

⁴⁵ Glavni uvjeti bili su ukidanje Londonskog ugovora i priznavanje statusa saveznika, a ne ratnih zarobljenika. Usp. MEŠTROVIĆ 1969: 87 i 97.

⁴⁶ GOLDSTEIN 2013: 263. Nema gotovo nikakve razlike između klicanja talijanske javnosti ujesen 1918. godine i novinskih naslova u *Obzoru* desetak godina nakon okončanja rata. Italija je uoči kraja rata jasno izražavala svoje aspiracije: „Osvojili smo Pulu, živjela talijanska Pula! Dolje Hrvati! Hoćemo Šibenik, Split, Kotor, cijelu Dalmaciju! (...) Hoćemo sve talijanske zemlje! Hoćemo talijansku Dalmaciju! (...) Nema druge zastave na Jadranu do talijanske!“ Usp. MEŠTROVIĆ 1969: 99. Usp. i: Talijanima hoće se – *Visa*. *Obzor*, 17. svibnja 1927., 2; Dalmacija – cilj talijanskih iluzija i svojanjaja. *Obzor*, 10. svibnja 1927., 2; Talijansko svojanjanje hrvatske Dalmacije. *Obzor*, 25. siječnja 1927., 2.

⁴⁷ Usp. „Narodno hodočašće“ Čehoslovaka u Italiju. *Obzor*, 12. travnja 1928., 4. U tekstu se nadalje pojašnjava njihova uloga: „U glavnom su Čehoslovaci učestovali u borbama na Pijavi u ljetu 1918. godine, gdje je pao prvi organizator dobrovoljačkog korpusa u Italiji legionar i soko Jan Čapek. U tim borbama su Austrijanci zarobili oko 50 legionara, koje je austrijska justicija objesila. U historiji Italije su se Čehoslovaci zapisali u prvom redu bitkom na Doss Alto 21. prosinca 1918. [*sic!*], u kojoj su do nogu potukli Austrijance. Zapovjednik čehoslovačke vojske u Italiji bio je tada general Grazian, sadašnji načelnik fašističke milicije u Sjevernoj Italiji.“ Radi se o rujnu, a ne o prosincu. Usp. Bitva u Doss Alto. *Wikipedie*. *Otvorená encyklopedie*, https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Doss_Alto (posjet 16. 7. 2017).

svojim je autobiografskim zapisima izrazio nezadovoljstvo zato što su povjerenik za narodnu obranu Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba Mate Drinković i njegov zamjenik Slavko Kvaternik otpuštali repatriране vojnike, umjesto da su ih poslali na granicu s Italijom.⁴⁸

U drugoj je polovini dvadesetih godina *Obzor* aktualizirao to pitanje pozivajući se na Stjepana Radića. Radić je bio jedan od rijetkih koji su javno „zazivali“ Borojevića i upozoravali vlasti na veliku pogrešku što su ga se odrekle. On je početkom 1927. godine na Visu – slučajno ili ne, nedaleko od poprišta pomorske bitke 1866. godine, u kojoj je brojčano slabija mornarica Habsburške Monarhije pobijedila talijansku, a koju su Talijani pokušavali prikazati kao svoju veliku pobjedu⁴⁹ – izrazio žaljenje što ga nisu poslušali 1918. godine i pozvali generala Borojevića u Zagreb, „da se imenuje za vrhovnog vojskovođu i sklopi mir na Piavi“.⁵⁰ Očito je smatrao kako su time omogućili Italiji da – unatoč svim porazima u ratu – prigrabi velik dio hrvatske obale.

Za razliku od smrti Svetozara Borojevića, o čemu je zagrebački *Obzor* izvijestio vrlo šturo, navodeći čak i pogrešan podatak o njegovoj dobi,⁵¹ različite dopisničke vijesti o smrti talijanskog vrhovnog zapovjednika u ratu maršala Diaza nepuno desetljeće nakon rata slijedile su jedna drugu, uz mnoštvo različitih informacija o njegovu životu, njegovoj sahrani i raznim drugim počastima.⁵² I iz tih je kratkih vije-

⁴⁸ Usp. HAMERŠAK 2013: 354. Usp. i tumačenje Ive Goldsteina: „Kako su nestankom Austro-Ugarske i austrougarske jedinice izgubile svaki legalitet, tako je i prostor Države SHS ostao bez regularne vojske i policije. Stoga su na taj prostor počele ulaziti i srpska i talijanska vojska, kao članice savezničke koalicije. Načelno, time se nisu prejudicirala trajna rješenja, ali je bilo jasno da će se ona u budućnosti iznalaziti na temelju stanja na terenu, dakle i na temelju svršenoga čina.“ GOLDSTEIN 2013: 262.

⁴⁹ Talijani su u studenom 1918. na Visu podigli spomenik svojim vojnicima palim u ratu 1866. godine. Natpis na ploči govorio je o Italiji pobjednici („Italia Vincitrice“). Usp. Incident na Visu. *Obzor*, 24. prosinca 1920., 2.

⁵⁰ Stj. Radić na dalmatinskom otočju. *Obzor*, 14. siječnja 1927., 1.

⁵¹ Maršal Borojević – umro. *Obzor*, 26. svibnja 1920., 2. Mnogo opsežniji nekrolog objavljen je u splitskom dnevniku *Novo doba*. Nimalo ne skrivajući simpatije prema Borojeviću, ali i žalost zbog nepravde koja ga je snašla, autor teksta priznao mu je velike zasluge za to „da je umio zadržati Talijane daleko od naših krajeva za cijelo vrijeme rata. Oni su odnijeli ‘pobjedu’ tek onda kad se je Austrija sama u svojoj nutarnjosti raspala. Oni su zaposjeli naše krajeve nakon sloma, ne slavnim oružjem u ruci, već kao mandatar Antante s londonskom mjenicom u ruci.“ Autor poentira gotovo proročanskim riječima: „Rasprava o toj mjenici još nije dovršena. Možda se i ne dovrši za diplomatskim stolom. Možda je ipak šteta, što nam je udes oteo junačkog branitelja Soče!“ Branitelj Soče. (†Austr. feldmaršal Svetozar Borojević). *Novo doba*, 31. svibnja 1920., 2-3.

⁵² Usp. Pokop maršala Diaza. *Obzor*, 2. ožujka 1928., 1; Umro talijanski maršal Diaz. *Obzor*, 2. ožujka 1928., 2; Francuski vojnici na pogrebu maršala Diaza. *Obzor*, 3. ožujka 1928., 4; Naš vojni delegat na sprovodu maršala Diaza. *Obzor*, 5. ožujka 1928., 1; Mlijuni lira udovici maršala Diaza. *Obzor*, 29. ožujka 1928., 4.

sti bilo vidljivo da se odnos Italije prema Prvome svjetskom ratu znatno razlikovao od odnosa Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca prema tom razdoblju. U prilog toj tvrdnji govori i činjenica da su talijanske vlasti desetak godina nakon rata objavile dokumente o svome viđenju vlastitog ratnog iskustva, prije svega sočanskog:

Skorih dana izaći će iz tiska prvi svezak službene talijanske knjige o svjetskom ratu odnosno o ulozi talijanske vojske na raznim bojištima na kojima je ratovala, a u prvom redu na Soči i na tirolskom frontu. Ovu knjigu izdaje talijanski generalni štab, nakon osam godina – kako se u predgovoru veli – marnog prikupljanja podataka. Predgovor je napisao sadašnji šef talijanskog generalnog štaba, general Badoglio. Značajno je, da Talijani ističu velike vojničke vrline austrijske vojske, koja da je do posljednjeg časa ostala vjerna svojim velikim vojničkim tradicijama. Ovo isticanje vojničkih vrlina austrijske vojske ima za cilj samo to, da se pokaže, koje je poteškoće morala prebroditi talijanska vojska, dok je pobijedila.⁵³

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca sočanska bojišnica nije bila predmetom opsežnih institucionalnih studija.⁵⁴ Sredinom dvadesetih godina objavljena je vojna studija Aleksandra K. Daskalovića *Bitka kod Kaporeta*. Povodom objavljivanja drugog, latiničnog izdanja autor iscrpnog prikaza objavljenog u *Obzoru* pohvalio ju je sljedećim riječima: „knjiga se smatra jednim od najboljih djela naše novije ratne literature“ i „knjiga je odlična“.⁵⁵ Iako je Daskalović bio kvalificiran za pisanje te knjige,⁵⁶ autor prikaza uočio je kako „knjiga nema pretenzija da bude iscrpiva generalštabna studija visoke stručne vrijednosti, nego općeniti prikaz razumljiv svakome“. *Obzorov* recenzent nije propustio umanjiti ni ulogu austrougarske vojske, priznajući joj jedino „drskost“, to jest pravovremeno preuzimanje inicijative i mogućnost prilagodbe situaciji. Očito u strahu da ne upadne u zamku pohvale, odmah je neizravno postavio i retoričko pitanje bi li bila „drska“, odnosno bi li mogla iskoristiti talijanske slabosti da je naišla na „protivnika sebi ravnoga“.⁵⁷

⁵³ Službeni talijanski memoari o svjetskom ratu. *Obzor*, 1. ožujka 1927., 4.

⁵⁴ Otprilike u isto vrijeme, 1928. godine, u izdanju Srpske kraljevske akademije objavljen je prvi dio dvosvečanog djela Živka G. Pavlovića *Bitka na Kolubari*. Drugi svezak objavljen je 1930. Usp. Katalog Knjižnica grada Zagreba, <http://www.katalog.kgz.hr/pagesResults/bibliografskiZapis.aspx?¤tPage=1&searchById=1&sort=0&spid=1&spv0=Bitka+na+Kolubari&selectedId=42003354> (posjet 16. 2. 2015).

⁵⁵ Aleks[andar] K. Daskalović: „Bitka kod Kaporeta“. *Obzor*, 9. travnja 1927., 2-3. S hrvatske će strane tek dvadesetak godina nakon Daskalovića Slavko Pavičić u vlastitoj nakladi objaviti knjigu o bitkama na sočanskoj bojišnici. Usp. PAVIČIĆ 1944.

⁵⁶ Aleksandar K. Daskalović (1880. – 1942.) bio je brigadni general kada je objavio ovu knjigu. Pored vojnog, imao je i francusko politološko obrazovanje. Bio je član komisije za razgraničenje s Italijom. Usp. *Srpski biografski rečnik* 2006: 122-123.

⁵⁷ Aleks[andar] K. Daskalović: „Bitka kod Kaporeta“. *Obzor*, 9. travnja 1927., 2-3.

Sočansko je bojište po još nečemu bilo specifično. U Kraljevini, Srba, Hrvata i Slovenaca, u drastično promijenjenim geopolitičkim uvjetima, bilo je i dalje potencijalno otvoreno – zbog pitanja granice s Kraljevinom Italijom, a još više položaja južnoslavenskog stanovništva s talijanske strane granice. Međunarodni odnosi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (odnosno Kraljevine Jugoslavije) s Kraljevinom Italijom bili su u čitavu međuratnom razdoblju daleko kontroverzniji nego s bilo kojom drugom susjednom zemljom, unatoč tome što je bilo sporova u odnosima sa svakom od njih. Fašizacijom talijanskog imperijalizma nerealizirane odredbe Londonskog ugovora na istočnoj obali Jadranskog mora postale su imperativ politike Kraljevine Italije prema Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.⁵⁸ Kopnena granica između obiju kraljevina, odnosno šire poprište sočanskog ratišta, pomaknuta je Rapalskim ugovorom od 12. studenoga 1920. u dubinu slovenskih i hrvatskih teritorija.⁵⁹ To je područje već od početka talijanske okupacije nakon primirja bilo sustavno militarizirano i talijanizirano, a posebno su rapalske talijanske enklave na istočnoj obali Jadranskog mora – poput Zadra, kao najvažnije među njima – bile poprište trajnih napetosti.⁶⁰

Osjećala je to i Italija. Zbog toga je nastojala što je moguće više iskoristiti vlastite uspjehe u Prvome svjetskom ratu i iz javnog diskursa potisnuti sve ono što joj nije odgovaralo. Poraz kod Kobarida bio je jedan od elemenata koji zasigurno nije išao u prilog velikim talijanskim teritorijalnim aspiracijama.⁶¹ O tome je već 1919. progovorio talijanski publicist Giuseppe Prezzolini. Njegova knjiga *Dopo Caporetto* zasigurno je nemalo uzburkala talijansku javnost. U njoj se autor dotaknuo pitanja „koje boli i peče talijansku javnost jer zna i postaje svjesna svoje krivnje“. Krivicu za poraz svalio je na „mentalitet talijanskog naroda, njegovo raspoloženje uoči i tijekom rata“:

⁵⁸ „Trst, 18. travnja. Na inicijativu propagandističkog udruženja Coscienza Adriatica, na 17. svibnja o.g. u cijeloj Italiji biti će priređen jadranski dan. Revija *Adriatico Nostro* ističe važnost ove propagandističke akcije i vjeruje da će time cio talijanski narod moći da bolje shvati od kolike je važnosti za veličinu Italije Jadransko more. Toga dana obavljane su kroz stoljeća u Veneciji tradicionalne svečanosti vjenčanja Venecije sa morem uz simbolično bacanje prstena u morsku dubinu. Ta će svečanost ove godine biti obnovljena u Veneciji, a u ostalim će talijanskim primorskim gradovima biti blagoslovljena jedra i vesla, dok će posvuda biti priređena predavanja i u svim školama isticana važnost Jadrana za Italiju.“ *Jadranski dan u Italiji. Obzor*, 20. travnja 1928., 2.

⁵⁹ Usp. MIROŠEVIĆ 1991: 149-169.

⁶⁰ Usp. Talijani grade spomenik palim Zadranima. *Obzor*, 15. veljače 1927., 2; Živa talijanska agitacija za Dalmaciju i Zadar. *Obzor*, 15. veljače 1927., 3; Opet progoni Hrvata u Zadru. *Obzor*, 8. siječnja 1928., 1; Fašistička izazivanja. *Obzor*, 9. ožujka 1928., 2; Talijanski nasrtaj na Dalmaciju. *Obzor*, 22. ožujka 1928., 2; Crne vijesti iz Zadra. *Obzor*, br. 151, 5. lipnja 1928., 1.

⁶¹ „Nikad nismo bježali pred Talijanima, a oni jesu pred nama.“ Usp. Radićeva turneja po Dalmaciji. *Obzor*, 10. siječnja 1927., 5.

Kobaridski poraz nije zanimljiv zato što su ga prouzročili pogrešan raspored i taktika stratega; katastrofa nije bila posljedica izdaje, inferiornosti u oružju i ljudstvu; kobaridska katastrofa je prirodna posljedica moralnog raspada, koji se pojavio u talijanskoj vojsci već prvoga dana rata, a koji je svoj vrhunac dosegao kod Kobarida, gdje je na jednom od najvećih i najvažnijih odsjeka talijanska vojska u nekoliko dana izgubila gotovo dvije trećine svog efektivnog stanja, sav vojni materijal i sve položaje koje je bila zauzela u dvije i pol godine.⁶²

Optužujući visoke časnike da se „nisu bavili problemima ratovanja“ i da su – što zbog korupcije, što zbog nesposobnosti – „iz sigurne udaljenosti dirigirali talijanskom vojskom u napadu na dobro opremljenog neprijatelja“, uputio je oštru kritiku vlastima. Prezzolini je zaključio kako je kobaridski poraz „za Italiju najbolja škola“, a prouzročila ga je „dugogodišnja dvolična politika“, što je na kraju rezultiralo time da je Italija „kad je njezina vojska pobjegla s bojišta, morala tražiti strance da joj brane kuću i prag“.⁶³

Slično svjedočanstvo o nedaćama koje su nakon kobaridskog poraza pogodile Italiju dao je i Antonino d'Alia, talijanski konzul u Zadru (1911. – 1915.). On je 1928. godine u Rimu objavio knjigu *La Dalmazia nella storia e nella politica, nella guerra e nella pace*. Iako je autor svojom knjigom zapravo nastojao legitimirati talijanske teritorijalne pretenzije prema istočnoj obali Jadranskog mora, *Obzor* je ocijenio kako je učinio upravo suprotno te da su „protuslovlja (...) u njoj tako očita i neka priznanja tako dragocjena, da vrijedi najprije s njima se pozabaviti i sa samim D'Aliom tući ono što D'Alia hoće da dokaže“.⁶⁴ Knjiga sadrži autorovo viđenje tadašnje situacije:

Kada su se, poslije Caporetta, Talijani osjetili poraženi, „rinuncijatorstvo“ je bilo gospodar situacije. Nitko nije htjeo ni da čuje o Dalmaciji. Pozvalo se Slavene brzo u Rim, da se održi kongres potlačenih naroda, da se stvori rimski pakt. I tolika se osjećala potreba jugoslavenske pomoći, a toliko je Talijanima malo bilo stalo za Dalmaciju, da se naprosto zabranilo i svaki spomen o „talijanstvu“ Dalmacije. D'Alia se jada da su mu iz ureda oteli jedinu kartu Dalmacije (str. 168), da mu je bilo naređeno da izostavi neke stavke o Dalmaciji iz brošure „Podjarmljeni narodi A U monarhije“; da je konačno čitava ta brošura, pisana na četiri jezika, bila uništena; da je, samo zato što je govorio o Dalmaciji, bio otpušten iz Podsekretarijata!⁶⁵

⁶² „Caporetto“. *Jutro*, 24. prosinca 1921., 12.

⁶³ „Caporetto“. *Jutro*, 24. prosinca 1921., 12. Usp. i „Caporetto – Caporetto“. *Slovenec*, 23. listopada 1927., 2; Od Soče do Piave. Iz dnevnika vojaka slovenskega planinskega polka. *Slovenec*, 26. listopada 1927., 6.

⁶⁴ Nova talijanska knjiga o Dalmaciji. *Obzor*, 11. ožujka 1928., 2.

⁶⁵ „Državni podsekretariat za propagandu“. Nova talijanska knjiga o Dalmaciji. *Obzor*, 11. ožujka 1928., 2.

Bili su to – kako je *Obzor* prenio iz druge knjige još 1920. godine – uistinu „crni dani Italije, kada je zdvajala u svoj spas i sklapala poznati pakt s Jugoslovenima, pakt kojega je tako brzo zaboravila“.⁶⁶ Čini se da su nakon rata mnogi na talijanskoj strani pokušavali sa sebe sprati odgovornost za poraz:

U svoje je doba generalisimus Cadorna, da opere sramotu poraza, bacio glavnu krivnju, na slabu otpornu snagu II. armade, koja je operirala na Soči, budući je bacila oružje i prije, nego je dobila nalog, ostavila svoje pozicije.⁶⁷

Neovisno o tome što su Cadorninu tvrdnju o porazu uzrokovanom preranom predajom demoralizirane talijanske vojske opovrgavali drugi sudionici bitke, primjerice, talijanski kapetan Valentino Coda, koji je 1920. objavio svoj ratni dnevnik upravo kao odgovor Cadorni⁶⁸ ili, pak, Svetozar Borojević,⁶⁹ sjena bačena na poraz nije se mogla lako ukloniti. Iako i porazi u ratu mogu postati središnje povijesne referentne točke jer – riječima Ernsta Renana – „zajednička patnja povezuje više nego radost“, a sjećanje gubitnika ima snažniji djelotvorni potencijal nego sjećanje pobjednika,⁷⁰ poslijeratna Italija nije mogla dopustiti da se njeguje sjećanje na poraze kod Kobarida. Nacionalno pamćenje prihvaća, doduše, i pobjede i poraze, ali samo pod pretpostavkom da ih je moguće obraditi u semantici herojske slike povijesti.⁷¹ *Caporetto*, kao što je vidljivo i iz ovih primjera, očito nije ispunjavao taj uvjet.

Stoga je Italija morala naći nov simbol, dovoljno jak da zasjeni učinke poraza kod Kobarida. Kao zamjena za *Caporetto* pronađen je *Vittorio Veneto*. Usporede li se te dvije bitke Prvoga svjetskog rata, vrlo važne za Italiju, postaje jasno zašto se jednoj nastojalo osigurati mitski status, dok je drugu trebalo zaboraviti. Kada govori o kolektivnom pamćenju, pod čime podrazumijeva „nacionalno“ ili „političko“ pamćenje, Aleida Assmann prihvaća tezu da ono „događaje vidi iz jedne jedine, zainteresirane perspektive, ne trpi višeznačnost“ i „reducira događaje

⁶⁶ Kobarid. *Obzor*, 2. listopada 1920., 1.

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ Valentino Coda, *Dalla Bainsizza al Piave. All'indomani di Caporetto. Appunti d'un ufficiale della II armata* (Od Banjšnice do Piave. Nakon Kobarida. Zapisci jednog oficira II. armade). Usp. Kobarid. *Obzor*, 2. listopada 1920., 1.

⁶⁹ U posmrtno tiskanoj brošuri *O ratu protiv Italije od feldmaršala Borojevića* zapisana je sljedeća ocjena talijanske vojske: „Bilo bi nepravdedno pozivati na odgovornost (...) italijanske trupe ili italijanski narod. Trupe nisu bile rdjave, artiljerija i avijatičari upravo odlični. Italijanski narod, njegov parlament i njegova štampa potpomagali su vojsku sa požrtvovanjem i pridoneli su veoma bitno tome, da se država nije slomila i pored dugog trajanja rata i mnogih razočaranja i oskudica, koje rat sa sobom nosi.“ Citirano prema: ROKSANDIĆ 2007: 30.

⁷⁰ ASMAN 2011: 44.

⁷¹ Isto: 78.

na mitske arhetipove“.⁷² Dodaje: „(...) u kolektivnom pamćenju mentalne slike ostaju ikone, a priče ostaju mitovi čije je najvažnije svojstvo njihova uvjerljivost i afektivna djelotvornost. Takvi mitovi uglavnom odvajaju povijesno iskustvo od konkretnih uvjeta njegovog nastanka i preoblikuju ga u izvanvremenske pripovijesti koje se prenose iz generacije u generaciju.“⁷³ Iako se mit može shvaćati i kao „krivotvorenje povijesnih činjenica, koje je moguće opovrgnuti povijesnim istraživanjima“, on može biti – smatra Aleida Assmann – i forma „u kojoj se povijest vidi ‘očima identiteta’. U toj varijanti mit označava afektivno usvajanje vlastite povijesti“.⁷⁴

Pokušaji uklanjanja bilo kakve višeznačnosti u interpretaciji talijanskog vojnog uspjeha bili su sve učestaliji što je više jačao fašizam, a s vremenom i sve opasniji prema susjedima. Očito imajući na umu sociopolitičku nestabilnost Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Bogdan Radica nepunih deset godina nakon kraja Prvog svjetskog rata s prigušenim je nemirom registrirao nepredvidljivu dinamiku fašizacije Italije:

U Italiji se nova mladost giblje nervozno i sa strašću mladosti, koja voli a ne razmišlja. (...) I jedan običan poklik iz metropole moguć je i dostatan da poreda tisuće crnih i da ih opazite, kako se miču, kao po tercinama Danteovim ili po stijenama Giolittovim. Atmosfera Italije sva miriši po mladosti, po krvi, po pobunjenju i po obračunima. (...) Ova zemlja: dispartna i razdijeljena (...) pokazuje i izražuje snažno jednu jedinstvenu revolucionarnu notu obnove i likvidaciju starog životnog sistema. (...) d’annunzijevština je i oficijelni jezik čitavog srednjeg staleža Italije. (...) ⁷⁵

Sav je taj nemir u osnovi – ne zavarava se Radica – restauracijske naravi i službena ideologija sve inovacijske trendove reducira na njihova poželjna tradicijska izvorišta: „Ova teza o povratku k tradiciji impostira se danas u Italiji svukuda u svakome pitanju, posebno političkome, književnome i slikarskome.“⁷⁶ Paradoksalno je što je u uvodniku *Obzora* istovremeno podržavao autoritarnu institucionalizaciju fašizma, velikim dijelom iz međunarodno motiviranih interesa, koji su se prema njegovu tadašnjem shvaćanju poklapali s hrvatskim i jugoslavenskim:

⁷² Isto: 43.

⁷³ Isto: 43-44.

⁷⁴ Isto: 44.

⁷⁵ Pisma iz Nove Italije. Vraćanja i tradicija. *Obzor*, 9. siječnja 1927., 2-3.

⁷⁶ Sličnu je ocjenu Radica ponovio u veljači iste godine: „On je ovu Italiju preokrenuo i od Ustava Libertinskoga, koji su stvorili ljudi Risorgimenta, nije ostalo više ništa, što bi izdaleka podsjećalo na prijašnja vremena. (...) Zato je Mussolini osjetio potrebu stvaranja nove države i to načinom brzim, ali uvijek dalekim od revolucije, koja bi porušila sve i zemlju postavili na ‘tabulu rasu’.“ Usp. Kako izgleda država g. Mussolinija. *Obzor*, 12. veljače 1927., 2. Podnaslovi članka su: „Konac reformama“, „Perioda stagnacije“ i „Letimičan pogled na situaciju Italije“.

U svojstvu ministra nutrašnjih poslova Mussolini je prefektima, koji su naravno svi fašisti i najvećim dijelom mladići, predao vlast ne samo upravnu, nego i političku. Prefekt dobiva nadzor i vrhovnu vlast i u fašističkoj stranačkoj organizaciji, koja mu se bezuslovno mora pokoravati. (...) Sa državnog gledišta ovo jačanje autoriteta vlasti predstavlja bezuvjetno jedan uspjeh. (...) Ne samo da će kroz to biti postupak s opozicijom lišen onih skandaloznih forma koje je poprimio naročito nakon posljednjeg atentata na Mussolinija, nego će se možda poboljšati i postupak prema manjinama. (...) Ta mjera znači dakle jedan dobitak za međunarodne odnose Italije, jer će se preko nje moći da spriječe mnogi žalosni incidenti, koji su dosad neprestano utjecali na normalne odnose Italije sa njezinim susjedima, među koje spada i naša država.⁷⁷

Da bi došlo do spomenutog „jačanja autoriteta vlasti“, Italija je morala zauzeti službeni stav prema iskustvu Prvoga svjetskog rata. Više nije moglo biti svejedno o čemu se govori, a još manje što se o tome govori. Iz sve je više članaka objavljenih u *Obzoru* bilo vidljivo kako je pobjeda Italije kod Vittoria Veneta – kao što je rečeno – ekskluzivno uzdignuta s talijanske strane gotovo do razine mita. Ne samo da je postala dio sadašnjosti, već se iz nje mogla crpiti „orijentacijska snaga za budućnost“.⁷⁸ I dok je Giuseppe Prezzolini desetak godina prije toga još mogao najavljivati, a potom i objaviti knjigu o „veličanstvenom uspjehu“ kod Vittoria Veneta, jasno zastupajući tezu da za njega to nije bila pobjeda, „već samo posljedica sloma u zaleđu austrijske vojske“,⁷⁹ jubilarna obljetnička godina očito nije smjela biti zasjenjena nikakvim kontroverzama.

Međutim, postojao je još jedan – mnogo važniji – razlog za naložen zaborav *Caporetta*. U bici kod Kobarida bio je *de facto* poražen talijanski iredentizam prema međunarodnim jamstvima sila Antante. Stoga je talijanska strana pred sam kraj rata morala djelovati na „dvjema frontama“. Prvi je cilj bio vojno uložiti što manje da bi se politički dobilo što više. Drugi je cilj očito bio simboličke naravi. Bila je to svojevrсна investicija u buduću kulturu sjećanja. Talijanska ofenziva morala je započeti na isti dan kada je 1917. godine počela i austrougarska kod Kobarida i za razliku od austrougarske – koja je bila zaustavljena na rijeci Piave – morala je trajati do potpisivanja bezuvjetnog primirja. Talijanska je pobjeda morala biti „konačna“. Značilo je to i pobjedu nad traumom *Caporetta*, nad „kaporetizmom“⁸⁰ u Talijanima samima, odnosno u anticipiranom ratu kultura

⁷⁷ Zagreb, 10. siječnja. *Obzor*, 10. siječnja 1927., 2.

⁷⁸ ASMAN 2011: 43.

⁷⁹ „Caporetto“. *Jutro*, 24. prosinca 1921., 12.

⁸⁰ Josip Horvat koristi se pojmom „Kobarid“ kao metaforom za težak poraz, duboko ukorijenjen u društvenom pamćenju nekog naroda: „Talijani se decenijama nisu oporavili od poraza kod Kobarida. Kasnije, između dva rata, kad bi netko spomenuo Caporetto, smatrali su to uvredom, klevetanjem hrabrosti talijanskog naroda. No narodi nisu stopostotno ni heroji ni kukavice. Ima trenutaka kad popuste i najčvršći živci. Svoj su Kobarid doživjeli i Francuzi, i Rusi, i Srbi, i Britanci.“ HORVAT 1967: 422.

sjećanja. Morala je to biti okosnica „kontrakulture“ sjećanja u odnosu na tragične i traumatične kontroverze „kaporetizma“.

Valja stoga zaključiti da su talijanski vojni stratezi, koji su dugo planirali trenutak konačnog obračuna s austrougarskom vojskom, bitkom kod Vittoria Veneta mnogo više uspjeli simbolički nego vojno. Bitka kod Kobarida bila je izvedena vojnički besprijekorno s austrougarsko-njemačke strane, a politički konteksti tek su posredno utjecali na njezin ishod.⁸¹ Bitka kod Vittoria Veneta bila je, pak, politički planirana u vrijeme kada je solunska bojišnica bila probijena već više od mjesec dana, a Bugarska i Osmansko Carstvo izvan rata. Narodna vijeća na raznim su stranama već bila preuzela vlast na tlu Austro-Ugarske Monarhije.⁸² Talijanska ofenziva bila je stoga prije svega u funkciji maksimalnog ostvarivanja odredaba Londonskog ugovora na istočnoj obali Jadranskog mora i u južnom Tirolu.

Dakle, talijanska vojska, odnosno Kraljevina Italija, koja je došla posljednja, dobila je najviše što je mogla. *Caporetto* kao simbol zasjenjen je simbolikom *Vittoria Veneta*. Ona je u razdoblju između dvaju svjetskih ratova trebala nadomjestiti sve ono što je Italija teritorijalno trebala dobiti, a Rapalskim ugovorom nije dobila. Talijanska (zapravo saveznička) pobjeda u bici kod Vittoria Veneta pritom je iz godine u godinu sve naglašenije bila simbol ne samo Italije pobjednice u Prvome svjetskom ratu nego i budućih talijanskih pobjeda na Jadranu i Sredozemlju. Tako su se proslave Vittoria Veneta organizirale „u čitavoj zemlji“, a bile su popraćene vojničkim paradama i predavanjima.⁸³ Fašizacijom Italije od 1922. do 1928., to jest do desete obljetnice savezničke pobjede u Prvome svjetskom ratu,⁸⁴ fašizirano je i komemoriranje pobjede, koje se sve više pretvaralo u instrument fašističke mobilizacije talijanskog društva. Usporedno s komemoracijama svoje pobjede Italija je primjenjivala i različite druge instrumente za „konačno rješenje“ slavenskog pitanja unutar talijanskih granica.⁸⁵

⁸¹ Iako se ruska vojska već počela raspadati, još se nisu mogle povući znatnije snage na jugozapadno bojište. Usp. ČUTURA I GALIĆ 2004: 47.

⁸² Solunska fronta bila je probijena 15. rujna. Bugarska je zatražila primirje 20. rujna, Osmansko Carstvo 26. listopada, a Ugarska 10. studenoga 1918. Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba bilo je utemeljeno u Zagrebu 5. listopada 1918., a 29. listopada ono je prekinulo sve državopravne odnose s Austro-Ugarskom i konstituiralo Državu Slovenaca, Hrvata i Srba. Republika Njemačka Austrija bila je proglašena 12. studenoga, ali su se austrijske postrojbe povukle sa sočanskog ratišta praktički nakon početka talijanske ofenzive 24. listopada 1918. godine. Usp. TOMAC 1973: 634-675.

⁸³ Talijani slave pobjedu. *Obzor*, 5. studenoga 1927., 1.

⁸⁴ Za *Obzorovu* ocjenu uloge američkih divizija u konačnim borbama usp. Pobjednici u svjetskom ratu. *Obzor*, 19. veljače 1928., 2.

⁸⁵ Usp. Naši sunarodnjaci moraju i imena mijenjati. *Obzor*, 23. travnja 1927., 5; Ponovo otpušteni naši učitelji u Istri. *Obzor*, 12. siječnja 1927., 3; Talijani sprečavaju prijelaz granice našoj školskoj djeci. *Obzor*, 17. siječnja 1927., 5; Italija se sprema na otpuštanje hrvatskih mornara. *Obzor*, 18. siječnja 1927., 1; Italija progoni advokate strane narodnosti. *Obzor*, 20. siječnja 1927., 1;

Sjećanje na sočanske bitke iz Prvoga svjetskog rata bilo je stoga nemoguće izvan obzora aktualnih konflikata u istom pograničnom području. Budućnost južnoslavensko-talijanskih odnosa bila je krajnje neizvjesna. Krajem dvadesetih godina jedva da je bilo ikoga s jedne i druge strane granice tko je imao osviješten odnos prema iskustvu sočanskog ratišta, a da nije isključivao mogućnost novih, još težih bitaka na toj razdjelnici Balkanskog i Apeninskog poluotoka. Drugim riječima, obnova ratnog sukoba nije bila isključena, ali talijanski protivnik više nije bila Austro-Ugarska, nego Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.⁸⁶ Znakovit je bio podnaslov članka „Tršćanska proslava pobjede“. Glasio je: „Cijela slava bila je uperena protiv Jugoslavije“.⁸⁷

Između jedne i druge – Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – talijanska je strana nastojala konstruirati što je moguće više kontinuiteta, ali ne previđajući da je druga samo loša „replika“ prve. Vidljivo je to, primjerice, iz jednog *Obzorova* izvještaja o talijanskim proglasima i lecima o stanju u Dalmaciji:

U tom proglasu tršćanski dobrovoljci i borci, sa „Vittoria Veneta“, te dalmatinski izbjeglice, i D’Annunzijeve Legionari, saopćuju, da se na drugoj obali Jadrana ostaci carstva uništenog talijanskim pobjedničkim oružjem upuštaju u divljačke represalije protiv Talijana. (...) mi ćemo, veli se u tom proglasu, ponovo baciti preko granice Borojevićeve vojnike, ne ćemo im dati kruha, nego ćemo ih gađati olovom.⁸⁸

Kulturni život naših pod Italijom. *Obzor*, 15. veljače 1927., 5; Jaki hrvatskog naroda u Istri. Hrvatski jezik izbačen iz crkve. *Obzor*, 11. veljače 1927., 5; Progon željezničara Slavena u Italiji. *Obzor*, 19. veljače 1927., 1; Progon naših listonoša u Trstu i Gorici. *Obzor*, 19. veljače 1927., 5; Zabranjeno primanje slovenskih knjiga u talijanskim zavodima. *Obzor*, 25. veljače 1927., 1; Trst i Rijeku treba osloboditi jugoslavenskog zaleđa. *Obzor*, 1. svibnja 1927., 7; Nasilno talijaniziranje osobnih imena u Istri. *Obzor*, 26. ožujka 1928., 2; Konfiniranje naših učitelja u Italiji. *Obzor*, 18. svibnja 1927., 5; Kalvarija istarskih Hrvata i Slovenaca. *Obzor*, 21. svibnja 1927., 5; Talijanski zulumi u Istri. Fašisti proglašuju bojkot hrvatskih radnika i „bunčaju“ o oslobođenju Dalmacije. *Obzor*, 8. ožujka 1928., 1.

⁸⁶ *Obzor* sa zabrinutošću prati inertnost vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca spram talijanskog ugnjetavanja južnoslavenskog stanovništva: „Dok beogradska zvanična i poluzvanična štampa, kao po nekom migu, izbjegava da i samu jednu riječ kaže u odbranu najvitalnijih naših interesa, u oči sudbonosnih ovih pregovora, talijanska štampa, koja je po prirodi fašističkog režima sva bez iznimke zvanična, ne ustručava se da postavlja odlučne i pretjerane zahtjeve u oči pregovora i da posve bezobzirno prijeti i grdi, proglašujući najelementarnija naša nastojanja za ekonomskim razvojem – ‘jugoslavenskim imperijalizmom!’“. Usp. Dok Rim i Beograd pregovaraju... *Obzor*, 22. siječnja 1928., 2. Usp. i Huškački govor fašističkog poslanika Bartuzzija. *Obzor*, 22. veljače 1927., 1. U tom se tekstu otvoreno kaže kako „preko granice za Talijane žive neprijatelji“. Slične tvrdnje iznesene su i u tekstovima: Italija nam opipava bilo. *Obzor*, 14. siječnja 1927., 1; Najnoviji fašistički izum. *Obzor*, 25. ožujka 1928., 2. U potonjem tekstu zagrebački list piše kako „Italija tvrdi da u Istri nema Hrvata i Slovenaca!“

⁸⁷ Tršćanska proslava pobjede. *Obzor*, 30. svibnja 1927., 2.

⁸⁸ Talijanski zulumi u Istri. *Obzor*, 8. ožujka 1928., 1.

Prijetnje i pozivanja na Vittorio Veneto postajali su s vremenom sve izraženiji:

Ovaj narod avanturista treba žestoke lekcije. (...) Jednom će dobiti od nas definitivnu lekciju, koja neće biti velikodušna, ali će odgovarati njihovoj drzovitosti. *Jugoslaveni će dobiti lekciju*, kakovi su dali talijanski vojnici god. 1918. kod Vittorio Veneto!⁸⁹

Konačni učinci sočanskih bitaka u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca bili su ambivalentni. Austro-Ugarske nakon 1918. više nije bilo i nije mogla kapitalizirati nijedno ratno iskustvo sa sočanske bojišnice. Koliko su god zbivanja u njezinim državama sljednicama na različite načine bila posvuda manje ili više frustrirajuća, sve je veću težinu dobivala činjenica da je talijanska pobjeda postignuta u ofenzivi koja s obzirom na okolnosti nije ni mogla završiti porazom, a da su sočansku bojišnicu održali prije svega južnoslavenski vojnici pod zapovjedništvom već tada koliko kontroverznog toliko i legendarnog Svetozara Borojevića od Bojne.⁹⁰ Međutim, to što Londonski ugovor s Italijom nije realiziran na istočnoj obali Jadranskog mora onako kako je bilo predviđeno, velikim je dijelom očito bila posljedica uzastopnih talijanskih poraza na toj bojišnici, odnosno otpora stanovništva koje je trebalo postati talijanskim podanicima. To stanovništvo, opredjeljujući se za južnoslavensku državnu zajednicu – inicijalno u granicama Austro-Ugarske Monarhije, a potom i izvan nje – u studenom 1918. ipak nije moglo „jugoslavizirati“ iskustvo sočanskog ratišta. Finale je vojnički bio sve manje slavan, a lojalističke nedoumice između Habsburgovaca, Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te Karađorđevića potamnile su ga još i više.

* * *

Desetljeće nakon Prvoga svjetskog rata utjecajan zagrebački dnevnik *Obzor* imao je proturječan odnos prema kulturama sjećanja na iskustvo tog rata. List je gotovo svakodnevno objavljivao tekstove o ratnim temama, koristeći se raznovrsnim žurnalističkim obrascima, koji su čitateljski bili tim aktualniji što jedva da je bilo otvorenih pitanja u svijetu koja nisu imala izravne ili neizravne veze s Prvim svjetskim ratom. Uočljive su iznimke bile solunska i sočanska bojišnica, iako su ta dva ratišta bila najvažnija za rješavanje južnoslavenskog pitanja u ratu. Međutim, dok u slučaju solunske bojišnice *Obzor* 1927. i 1928. nije imao uočljivog interesa za kulturu sjećanja bilo koje zaraćene strane, bitno je drugačiji bio odnos prema onoj sočanskoj. Dočim se o velikim vojnim uspjesima austrougarske vojske na tom ratištu, a naročito o najuspješnijoj bici kod Kobarida 1917. obično

⁸⁹ Split, 28. ožujka. *Obzor*, 28. ožujka 1928., 5.

⁹⁰ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ 2011: 14.

šutjelo, talijanski su uspjesi u borbi kod Vittoria Veneta 1918. relativno često bili predmetom novinskih priloga. Pritom se nije radilo o pristranosti *Obzora*, već o činjenici da je talijanska kultura sjećanja na Vittorio Veneto bila sastavni dio fašizirane talijanske iredentističke politike spram istočne obale Jadranskog mora i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, koja je posebno pogađala hrvatske nacionalne interese. *Obzor* je, dakle, analitički i kritički pratio zbivanja u Italiji i odnose s njom, a o događajima kod Vittoria Veneta pisao je primarno u kontekstu zbivanja 1927. i 1928. godine. Suprotno tome, s hrvatske strane, odnosno u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca nikakve javno artikulirane kulture sjećanja na sočansku bojišnicu i bitku kod Kobarida nije ni bilo jer bi takva kultura sjećanja pretpostavljala kritički uravnoteženiji odnos prema habsburškoj baštini, ali i suočavanje s katastrofalnim posljedicama pogrešne politike Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba te Kraljevine Srbije prema uglavnom južnoslavenskim austrougarskim vojnim snagama na sočanskoj bojišnici i prema vlastitim obvezama u zaštiti zapadnih granica južnoslavenske države u nastajanju.

Obzor je obilovao i drugim raznovrsnim priložima povezanim s Prvim svjetskim ratom, od kratkih vijesti do feljtona i komentara, ali teško da bi se mnogobrojne referencije mogle rekonstruirati kao kultura sjećanja u značenju koje se tom pojmu danas obično pridaje. Prije bi se moglo govoriti o kulturi instrumentalizacije ratne baštine radi ostvarivanja međuratnih političkih ciljeva.

Bibliografija

Izvori

- Duje Balavac* (Split), 1922.
Jutro (Ljubljana), 1921.
Novo doba (Split), 1920.
Obzor (Zagreb), 1920., 1927. – 1928.
Slovenec (Ljubljana), 1927.

Literatura

- ASMAN, Alaida. 2011. *Duga senka prošlosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- BAUER, Ernest. 1985. *Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojević de Bojna*. Graz: Styria.
- Bitva u Doss Alto. *Wikipedie. Otvorená encyklopedie*, https://cs.m.wikipedia.org/wiki/Bitva_u_Doss_Alto (posjet 16. 7. 2017).
- ČUTURA, Dinko, Lovro GALIĆ. 2004. Veliki rat: pregled ratnih operacija. *Hrvatska revija* 4/3: 13-60.
- DASKALOVIĆ, Aleksandar K. 1930. *Bitka kod Kaporeta: sa pet skica u tekstu i dve u prilogu*. Zagreb: Tisak i naklada Jugoslovenske štampe.
- GOLDSTEIN, Ivo. 2013. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Novi liber.
- HAMERŠAK, Filip. 2013. *Tamna strana Marsa. Hrvatska autobiografija i Prvi svjetski rat*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- HERMAN KAURIĆ, Vijoleta, Nikola TOMINAC. 2015. Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište). *Fontes* 21: 17-49.
- HOREL, Catherine. 2015. *Vojnici između nacionalnih fronti. Ukidanje Vojne krajine i razvoj Kraljevskoga ugraskog domobranstva u Hrvatskoj i Slavoniji 1868. – 1914*. Zagreb: FF press.
- HORVAT, Josip. 1967. *Prvi svjetski rat: panorama zbivanja 1914–1918*. Zagreb: Stvarnost.
- HORVAT, Josip. 1984. *Živjeti u Hrvatskoj 1900 – 1941. (Zapisci iz nepovrata)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Hrvatska književna enciklopedija 2009: Hrvatska književna enciklopedija*, sv. 3: *Ma–R*, s. v. „Radica, Bogdan“, 522-523.
- KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada. 1996. Drama vojskovođe Slavka Kvaternika. *Časopis za suvremenu povijest* 28/3: 379-398.
- KISIĆ-KOLANOVIĆ, Nada (ur.). 1997. *Vojskovođa i politika: sjećanja Slavka Kvaternika*. Zagreb: Golden marketing.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. 2011. Zašto vojskovođu Svetozara Borojevića od Bojne treba zadržati u sjećanju. U *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.–1920.)*. Zbornik radova, ur. Marino Manin, 9-21. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Krležijana 1999: Krležijana*, sv. 2: *M–Ž*, s. v. „Ratna publicistika“, 264.

- KRŠNJAVI, Iso. 1986. *Zapisci iza kulisa hrvatske politike. Knjiga druga*. Zagreb: Mladost.
- Londonski ugovor. *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=37085> (posjet 16. 7. 2017).
- MANIN, Marino (ur.). 2011. *Feldmaršal Svetozar barun Borojević od Bojne (1856.–1920.). Zbornik radova*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- MEŠTROVIĆ, Ivan. 1969. *Uspomene na političke ljude i događaje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- MIROŠEVIĆ, Franko. 1991. Mir u Rapallu i događaji uz njegovu primjenu u južnoj Dalmaciji do 1928. godine. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 24: 149-169.
- NOVAK, Božidar. 2005. *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- PAVIČIĆ, Slavko. 1944. *Prvi svjetski rat 1914.–1918. Jugozapadno (talijansko) ratište u Prvom svjetskom ratu*. Zagreb: nakl. pisca.
- POJIĆ, Milan. 2006. *Vojskovođa Svetozar Borojević: 1856–1920*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- PROCACCI, Giuliano. 1996. *Povijest Talijana*. Zagreb: Barbat.
- RAUCHENSTEINER, Manfred. 2014. *The First World War and the End of the Habsburg Monarchy, 1914–1918*. Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag.
- ROKSANDIĆ, Drago. 2007. *Svetozar Borojević od Bojne (1856–1920). Lav ili Lisica sa Soče?*. Zagreb: Vijeće srpske nacionalne manjine grada Zagreba.
- SEGESSER, Daniel Marc. 2012. *Der Erste Weltkrieg in globaler Perspektive*. Wiesbaden: Marix Verlag.
- SIMČIĆ, Miro. 2011. *Svetozar Borojević: med slavo in ponižanjem*. Koper: Intelktualne storitve.
- Srpski biografski rečnik* 2006: *Srpski biografski rečnik*, sv. 3: D–Z, s. v. „Daskalović, Aleksandar K.“, 122-123.
- STUPARIĆ, Darko (gl. ur.). 1997. *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. – 1945*. Zagreb: Minerva.
- SVOLJŠAK Petra. 2004. Fronta na Soči. *Hrvatska revija* 4/2: 45-57.
- ŠEPIĆ, Dragovan. 1970. *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- TOMAC, Petar. 1973. *Prvi svetski rat 1914–1918*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Tragedija maršala Borojevića. Slom na talijanskoj fronti u lipnju 1918. *Slobodni glas* (Zagreb), 7. veljače 1929., 3.
- VIVANTE, Angelo. 2002. *Jadranski iredentizam*. Zagreb: Dom i svijet.
- ZORKO, Tomislav. 2003. Afera Lipošćak. *Časopis za suvremenu povijest* 35/3: 887-902.

Caporetto (Kobarid) vs. Vittorio Veneto: Conflicting Cultures of Remembrance in the *Obzor* Daily (Zagreb)

The author analyses the texts published in the Croatian daily *Obzor* in 1927 and 1928, i. e. on the tenth anniversary of the battles of Caporetto (Kobarid) and Vittorio Veneto. By analysing the media representations of the two battles, she detects the differences between the official cultures of remembrance of the Isonzo Front in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and in the Kingdom of Italy, ten years after the end of the First World War. *Obzor* contains almost no direct mention of Austro-Hungarian military success against Italy in the battle of Caporetto, although many Croatian units participated in the battle. The silence on the subject of Caporetto indirectly suggests what might have been the official policy in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes towards the Austro-Hungarian victory in that battle and the Austro-Hungarian heritage in general. On the other hand, various kinds of texts published in *Obzor*, ranging from brief news and announcements to feuilletons and political commentaries, demonstrate the symbolic importance of the battle of Vittorio Veneto, not only as an integrative part of the culture of remembrance, but also of the official Italian policy in the interwar period.

Key words: First World War, Isonzo Front, Caporetto (Kobarid), Vittorio Veneto, *caporetismo*, conflicting cultures of remembrance.

Ključne riječi: Prvi svjetski rat, sočanska bojišnica, Kobarid/Caporetto, Vittorio Veneto, kaporetizam, konfliktne kulture sjećanja.

Ivana Cvijović Javorina
III. gimnazija
Kušlanova 52
10000 Zagreb
ivana_cvijovic@yahoo.de

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 49

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2017.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 49

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Vesna Vlahović Štetić

Glavni urednik / Editor-in-Chief

Hrvoje Gračanin

Izvršna urednica / Executive Editor

Inga Vilogorac Brčić

Uredništvo / Editorial Board

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest/ancient history), Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek/
medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Željko Holjevac
(moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history),
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),
Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Rajko
Bratož (Ljubljana), Snježana Buzov (Columbus, Ohio), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki
(Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien),
Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Karl Kaser (Graz),
Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),
Nade Proeva (Skopje), Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),
Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Samanta Paronić (hrvatski / Croatian)
Dražen Nemet (engleski / English)

Tisak / Printed by
Tiskara Zelina d. d., Sveti Ivan Zelina

Naklada / Issued
250 primjeraka / 250 copies

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*